

Тематична рубрика: Теорія та методика навчання (з галузей знань)
УДК 373.5.016:821.161.2:37.015.31

**ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-6
КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

**FORMATION OF THE SUBJECT COMPETENCE OF STUDENTS
OF 5-6 GRADES OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL IN THE PROCESS
OF TEACHING UKRAINIAN LITERATURE**

Яценко Т.О.,

доктор пед. наук,

головний науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

Слижук О.А.,

канд. пед. наук, доцент,

провідний науковий співробітник

відділу навчання української мови та літератури

Інституту педагогіки НАПН України

У статті актуалізовано проблему оновлення змісту літературної освіти в 5–6 класах Нової української школи. Доведено, що наступність між початковою та середньою ланкою шкільної літературної освіти зумовлює необхідність врахування рівня сформованості читацької компетентності молодших школярів, для проєктування мети і завдань вивчення української літератури на адаптаційному циклі базової середньої освіти (5–6 класи). Розкрито сутність предметної читацької компетентності молодших підлітків та особливості її формування в процесі навчання української літератури.

Акцентовано, що читацька компетентність є складнішим за структурою, ніж власне процес читання, новоутворенням особистості. Вона включає в себе рецепцію писемного тексту будь-якого стилю й типу, знання про його специфіку, розуміння його ідейного змісту, вміння виокремити для себе з його змісту базові цінності для власного розвитку, оцінити їх значення. Наведено визначення читацької компетентності учнів 5–6 класів та детально проаналізовано її структуру, представлену в змісті модельної навчальної програми з української літератури для 5–6 класів Нової української школи. Описано групи компетентнісних результатів навчання української літератури за модельною навчальною програмою для 5–6 класів авторського колективу Інституту педагогіки НАПН України. Доведено важливість застосування компетентнісно орієнтованих завдань для формування читацької компетентності учнів. Представлено науково обґрунтовану методичну систему, спрямовану на інтегроване формування предметної читацької та ключових компетентностей учнів на різних етапах роботи з текстом художніх творів, виконання дослідницьких проєктів, засвоєння теоретико-літературних понять. Наголошено на важливості раціональної організації уроку української літератури, спрямованого на розвиток критичного та креативного мислення учнів-читачів, навичок усвідомленого читання, сприйняття, інтерпретації та оцінювання художніх творів, вміння самостійно формувати власне коло читання.

Ключові слова: Нова українська школа, шкільна літературна освіта, українська література, предметна читацька компетентність, адаптаційний цикл, компетентнісні результати навчання, компетентнісно орієнтовані завдання.

The article actualizes the problem of reforming the content of literary education in grades 5-6 of the New Ukrainian School. It has been proven that the continuity between the primary and secondary school literary education makes it necessary to take into account the level of formation of the reading competence of

younger schoolchildren, in order to design the purpose and tasks of studying Ukrainian literature in the adaptation cycle of basic secondary education (grades 5-6). The essence of the subject reading competence of younger teenagers and the peculiarities of its formation during the study of Ukrainian literature is revealed. It is accented that reading competence is more complex in structure than the actual reading process, a new personality formation. It includes the reception of a written text of any style and type, knowledge of its specifics, understanding of its ideological content, the ability to separate for oneself from its content the basic values for one's own development, to evaluate their significance. The reading competence of 5-6 grade students is defined and its structure, presented in the content of the model curriculum on Ukrainian literature for 5-6 grades of the New Ukrainian School, is analysed in detail. The group of competence results of studying Ukrainian literature according to the model curriculum for the 5th-6th grades of the author's collective of the Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine is described. The importance of using competence-oriented tasks for the formation of students' reading competence has been proven. A scientifically based methodical system aimed at the integrated formation of subject reading and key competences of students at various stages of working with the text of art works, implementation of research projects, assimilation of theoretical and literary concepts is presented. Emphasis is placed on the importance of rational organization of each lesson of Ukrainian literature, which is a link in a single methodical system aimed at developing critical and creative thinking of students-reading, the skills of conscious reading, perception, interpretation and evaluation of literary works, the ability to independently form one's own reading circle.

Key words: New Ukrainian School, school literary education, Ukrainian literature, subject reading competence, adaptation cycle, competence learning results, competence-oriented tasks.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Упровадження компетентнісного підходу є одним із пріоритетних завдань реформування

освітньої системи в реаліях Нової української школи. Цей процес відбувається в початковій школі, а також поступово проходить апробацію і на адаптаційному циклі базової середньої освіти. Відповідно актуалізується проблема формування предметної читацької компетентності учнів 5–6 класів та питання підготовки підручників української літератури, що стануть одним із ефективних засобів підвищення якості літературної освіти, дієвим чинником зростання мотивації учнів-підлітків до осмисленого засвоєння предметного змісту шкільного курсу української літератури та формування компетентного учня-читача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання впровадження компетентнісного підходу висвітлено в працях Н. Бібік, О. Вашуленко, О. Ляшенка, О. Пометун, О. Савченко та ін. Методико-літературні аспекти формування предметної читацької компетентності розглянуто в дослідженнях О. Ісаєва, В. Мартиненко, О. Слижук, А. Ситченка, А. Фасолі, В. Шуляра, Т. Яценко та ін.

У працях американських учених Марка Садоського, Алана Пайвіо, Ернеста Тімоті Гетца, Віктора Вілсона та інших дослідників процес читання аналізується крізь призму когнітивного підходу. Марк Садоський та Алан Пайвіо виділяють три основні аспекти читання:

- декодування або перекодування, що передбачає перетворення друкованої мови в розмовну;
- розуміння, що включає побудову осмисленої інтерпретації або ментальної моделі тексту;
- відповідь – збігається з розумінням на інтерпретаційному/критичному рівні, але включає ще й афект, оцінку та/або застосування [10, с. 341].

Більшість українських науковців-методистів (О. Ісаєва, А. Ситченко, Т. Яценко та ін.) розглядають читання як специфічний вид рецепції будь-якого тексту: художнього, науково-популярного, медійного тощо.

Читацька компетентність є складнішим за структурою новоутворенням особистості, оскільки, крім власне рецепції писемного тексту будь-якого стилю й типу, включає знання про його специфіку, розуміння його ідейного змісту, уміння виокремити базові цінності для читацького та особистісного саморозвитку, оцінити їх значущість.

На думку А. Ситченка, «читацька компетентність, що формується у шкільному курсі літератури, є предметною, тобто пов'язаною з усіма діями учнів, спрямованими на прочитання й аналіз твору, інтерпретацію його ідейно-художнього змісту і морально-естетичного значення» [5, с. 210].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Структура і зміст, методика формування предметних компетентностей учнів початкової школи детально проаналізовані вченими, водночас окремого розгляду потребує проблема формування предметної читацької компетентності учнів 5–6 класів Нової української школи.

Мета статті – окреслити зміст, структуру та представити методика формування предметної читацької компетентності у процесі навчання української літератури на адаптаційному циклі загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Наступність між початковою та середньою ланкою шкільної літературної освіти зумовлює необхідність врахування результатів навчання щодо формування читацької компетентності молодших школярів, для проєктування мети і завдань вивчення української літератури на адаптаційному циклі базової середньої освіти (5–6 класи). Науковці в галузі початкової освіти М. Вашуленко, О. Вашуленко, В. Мартиненко, О. Савченко визначили зміст та структуру предметної читацької компетентності. Її вважають базовим складником пізнавальної та мовленнєвої діяльності учнів. Так, В. Мартиненко в структурі читацької компетентності молодших школярів виокремлює «такі її основні взаємопов'язані компоненти: когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивний, які реалізуються у змістових лініях навчальної програми з літературного читання» [1, с. 34]. Основними змістовими лініями курсу

«Літературне читання» є: коло читання; формування й розвиток навички читання; літературознавча пропедевтика; досвід читацької діяльності; робота з дитячою книжкою; робота з інформацією; розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного [1, с. 76]. Через змістові лінії навчальної програми комплексно реалізуються завдання цього курсу в 1–4 класах Нової української школи.

На час завершення початкової школи учні досягають конкретних результатів у навчанні літературного читання, що перевіряються за вимірами компонентів читацької компетентності (когнітивного, операційно-діяльнісного, рефлексивного).

Наступним етапом оновлення змісту літературної освіти є розроблення й апробація навчально-методичного забезпечення навчання української, зарубіжної літератур та їх інтегрованого курсу для базової середньої освіти. Концепція Нової української школи передбачає проєктування змісту освіти на основі поєднання особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів. О. Ляшенко слушно акцентує: «...зміст базової середньої освіти, що ґрунтується на компетентнісному підході, повинен бути зорієнтований на здатність учнів застосовувати набуті знання і вміння в різноманітних життєвих ситуаціях — у професійній діяльності, навчанні, повсякденній практиці. Тому в умовах компетентісно орієнтованого навчання він має процесуальний характер задля розвитку мислення здобувачів освіти» [3, с. 116].

На послідовне формування компетентних учнів-читачів, активізацію їхньої читацької діяльності, читацький і особистісний саморозвиток орієнтована чинна модельна навчальна програма з української літератури для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти (гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»; наказ МОН України № 795 від 12 липня 2021 р.), підготовлена в Інституті педагогіки НАПН України» [7].

Зміст і структура цієї програми логічно пов'язані зі змістом і компонентами літературної освіти в початковій школі, зорієнтовані на

дотримання принципів наступності та перспективності щодо реалізації Державного стандарту базової середньої освіти, поступове формування предметної читацької і ключових компетентностей учнів.

У програмі розкрито сутність читацької компетентності як предметної: «Це інтегрований результат навчальних досягнень учнів-читачів, пов'язаних із читацькою діяльністю; здатність до осмисленого здобуття предметних знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою навчальною темою та шкільним курсом літератури загалом; система ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів; здатність учня-читача до цільового застосування комплексу предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях» [7, с. 3].

Структурними компонентами читацької компетентності є культурний, літературознавчий, інтерпретаційний, аксіологічний, творчо-мовленнєвий

Культурний компонент орієнтує учнів на усвідомлення літературних творів українських письменників у контексті розвитку світової літератури та культури, розуміння й реценцію загальнолюдських та національних цінностей, втілених у художньо-літературній образності.

Літературознавчий компонент спрямовує молодших підлітків на засвоєння теоретико-літературних понять та оперування ними в процесі роботи з текстами літературних творів, на формування загальних уявлень про літературу як вид мистецтва.

Інтерпретаційний компонент орієнтований на доповнення індивідуальної інтерпретації юних читачів естетичними компонентами, формування умінь оперувати теоретико-літературними поняттями, розвиток читацької грамотності, культури читання й літературних уподобань.

Аксіологічний компонент передбачає розуміння учнями світоглядних категорій, моральних ідеалів, гуманістичних цінностей, тобто уявлення про людину як найвищу цінність, її свободу, рівність, толерантність і справедливість у взаєминах з іншими людьми.

Творчо-мовленнєвий компонент передбачає формування вмінь будувати усні й писемні зв'язні висловлювання відповідно до комунікативної ситуації та створювати власні тексти різних жанрів.

В умовах впровадження компетентного підходу в Новій українській школі оновлено зміст літературної освіти в 5–6 класах. Зокрема, у зазначеній модельній навчальній програмі уточнено мету і завдання шкільного курсу української літератури, удосконалено структуру програми. Вона включає результативні, змістові та процесуальні складники. Змістове наповнення рубрики «Очікувані результати навчання» розроблено згідно з визначеними та індексованими в Державному стандарті базової середньої освіти щодо мовно-літературної освітньої галузі (додаток № 2) чотирма групами вимог до обов'язкових результатів навчання учнів 5–6 класів: «1) взаємодія з іншими особами в усній формі, сприймання і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях [індекси 6 МОВ 1.1.1-1–6 МОВ 1.8.1-1]; 2) сприймання, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, зокрема інформаційних та художніх текстах класичної та сучасної художньої літератури (української), медіатекстах та використання інформації для збагачення власного досвіду й духовного розвитку [індекси 6 МОВ 2.1.1-1–6 МОВ 2.7.2-1]; 3) висловлювання думок, почуттів і ставлень, письмова взаємодія з іншими особами, зокрема інтерпретація літературних творів українських і зарубіжних письменників; взаємодія з іншими особами у цифровому середовищі, дотримання норм літературної мови [індекси 6 МОВ 3.1.2-1–6 МОВ 3.2.3-2]; 4) дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними та літературними явищами, проведення їх аналізу [індекс 6 МОВ 4.2.2-1]» [7, с. 4]. Ці вимоги враховують показники сформованості предметної та ключових компетентностей. У програмі вони конкретизовані для кожного тематичного блоку.

Значно оновлено в програмі власне її змістовий складник. Він орієнтований на сучасних підлітків-читачів, тому запропоновані для читання

й аналізу художні твори відбиралися із урахуванням читацьких і пізнавальних інтересів учнів, їхніх вікових особливостей художнього сприймання. Це високохудожні твори класичної й сучасної української літератури, вивчення яких сприятиме розвитку читацьких умінь учнів, здобуттю ними нових знання про літературні явища, формуванню ціннісних орієнтирів.

Процесуальні складники модельної навчальної програми з української літератури для 5–6 класів НУШ передбачають впровадження методики навчання української літератури, в основі якої – компетентісно орієнтовані запитання і завдання, виконання яких дає можливість визначати рівні сформованості предметної читацької компетентності школярів. Такі запитання і завдання передбачають роботу з текстом художніх творів, а також із контекстуальною інформацією, медіатекстами за їх мотивами, з великою кількістю ілюстративного матеріалу (таблицями, діаграмами, світлинами, художніми ілюстраціями до твору). Виконання компетентісно орієнтованих завдань вимагає від учнів не лише знання змісту художнього твору, але й умінь міркувати над актуальними проблемами сьогодення, порушеними в них. Елементами таких завдань є літературні ігри, самостійні індивідуальні або групові дослідження додаткових джерел інформації, виготовлення візуальної наочності тощо.

Важливим аспектом впровадження компетентісно орієнтованої методичної системи навчання української літератури є планування й проведення кожного уроку. Методично доцільними будуть такі його етапи:

- мотивація (залучення) до читання;
- сприйняття (читання з розумінням) художнього твору;
- робота з текстом, що спонукає учнів будувати власні усні або письмові висловлювання на його основі;
- спостереження за мовними та літературними явищами, збагачення словникового запасу учнів;

- представлення результатів індивідуальної та / або групової роботи над компетентнісно орієнтованими завданнями;
- рефлексія, самооцінювання.

Суттєвим компонентом інтегрованого результату навчальних досягнень учнів-читачів також є розвиток їхньої творчої діяльності на основі прочитаного, що сприяє самовираженню, задоволенню пізнавальних, естетичних та емоційних потреб.

Висновки. Розвиток предметної читацької компетентності учнів 5–6 класів спирається на результати їхнього навчання літературному читанню у початкових класах. Тоді як технічні навички читання на закінчення 4 класу практично сформовані, подальшого розвитку потребують усі інші складники читацької компетентності, на які орієнтована модельна навчальна програма з української літератури для адаптаційного циклу базової середньої освіти. Зміст та структура чинної модельної програми, підготовленої в Інституті педагогіки НАПН України, оновлено відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти (2020), потреб компетентнісного підходу в шкільній освіті. Для досягнення визначених програмою рівнів очікуваних результатів доцільною є методична система, спрямована на інтегроване формування предметної читацької компетентності на різних етапах роботи з текстом художніх творів, виконання дослідницьких проєктів, засвоєння теоретико-літературних понять. Для її впровадження важливим є раціональне планування кожного уроку української літератури, розвиток критичного та креативного мислення учнів-читачів, навичок усвідомленого читання, сприйняття, інтерпретації та оцінювання художніх творів.

Перспективами подальших досліджень означеної проблеми є діагностика результативності методики формування предметної читацької компетентності учнів 5–6 класів, реалізованої в чинному підручнику української літератури для 5 класу авторського колективу Інституту педагогіки НАПН України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. та ін. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2014. 346 с.
2. Використання модельних навчальних програм в освітньому процесі гімназії : методичні рекомендації / Голуб Н. Б., Васильєва Д. В., Засекіна Т. М., Науменко С. О., Туташинський В. І., Яценко Т. О. [Електронне видання]. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 48 с. URL: <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/Vykorystannia-modelnykh-navch-prohram.pdf> (дата звернення 18.09.2022 р.).
3. Ляшенко О. І. Основні підходи до проектування змісту базової середньої освіти. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. № 24. С. 109–119. <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-109-119>
4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: МОН України, 2016. 34 с.
5. Ситченко А. Л. До поняття і структури формування компетентного читача у шкільному курсі української літератури. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2019. № 3 (66). С. 207–211.
6. Фасоля А. Читацька компетентність: що формуємо, що і як перевіряємо й оцінюємо. *Дивослово*. 2017. № 10. С. 8–15.
7. Яценко Т. О. та ін. Українська література. 5–6 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. [Електронне видання]. Київ: Педагогічна думка, 2021. 70 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/726148> (дата звернення 18.09.2022 р.).
8. PISA 2018. Рамковий документ з грамотності читання. URL: https://dniokh.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/Ramk_doc_chytannya.pdf (дата звернення 18.09.2022 р.).
9. Sadoski M. *Conceptual Foundations of Teaching Reading*. New York, London : The Guilford Press. 2004. 159 с.

10. Sadoski M., Paivio A. Toward a Unified Theory of Reading. *Scientific Studies of Reading*. 2007. № 11(4). P. 337–356.
<https://doi.org/10.1080/10888430701530714>